

ДОСВІД ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНОЇ ПОЛІТИКИ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ США ТА КРАЇН ЄС

Розвиток та ефективне функціонування сільського господарства країни є головною передумовою забезпечення її продовольчої та, в певних межах, економічної, екологічної та енергетичної безпеки. При цьому розвиток фермерства як основної організаційно-правової форми господарювання в сільському господарстві - єдиний шлях розв'язання проблем збереження сільського еколандшафту, розвитку інфраструктури в селі, зниження рівня безробіття та соціальної напруги, а також підвищення добробуту сільського населення.

На початку 2015 р. Державною службою статистики України було зафіксоване скорочення фермерських господарств у країні. При цьому продовжується стрімкий розвиток агрохолдингів, який супроводжується зростанням рівня концентрації як ринків сільськогосподарської продукції, так і земельних ресурсів й інших засобів виробництва для сільського господарства. Такими є наслідки недосконалої та безсистемної конкурентної політики держави в аграрному секторі України, що зумовлює актуальність цього дослідження.

Проблемам формування конкурентного середовища в аграрному секторі України присвячено праці: Я. Жаліла, О. Загурського, С. Кваші, А. Мартина, С. Нестеренко, Б. Пасхавера, О. Шпикуляка та ін., проте досвід провідних країн світу щодо особливостей формування конкурентної політики в аграрному секторі потребує детальнішого дослідження.

Ринок сільськогосподарської продукції - один з небагатьох галузевих ринків в національних економіках розвинених країн світу, де дозволяються спільні дії виробників сільськогосподарської продукції. Підставами для цього є такі чинники:

1. Сільськогосподарське виробництво характеризується біологічними виробничими процесами, які залежать від погодних умов. Це унеможливує повністю контролювати кількість і якість виробництва, яке до того ж часто має сезонний характер, а попит на його продукцію, як правило, розподіляється більш менш рівномірно протягом року.

2. Велика кількість дрібних сільськогосподарських товаровиробників, які оточені висококонцентрованими ринками товарів та ресурсів.

3. Багато сільськогосподарської продукції є товаром, що швидко псується, тому її виробник не може притримати її реалізацію до більш вигідних для нього цін. Цим користуються заготівельники, оптовики та переробники, які диктують монополюно низькі закупівельні ціни.

4. Малі розміри фермерських господарств не дозволяють ефективно використовувати техніку, складські приміщення, елеватори тощо. Ефект масштабу буде досягатися при спільному використанні цих факторів виробництва.

В США законом Каппера-Вольстеда (Capper-Volstead Act, 1922 р.) сільгоспвиробникам дозволяється формувати спільні кооперативи з переробки та реалізації своєї продукції, брати участь у спільній її реалізації за погодженою з членами переробного кооперативу ціною, але з урахуванням певних обмежень, що висуває, наприклад, Міністерство сільського господарства США. Цей акт дає асоціації виробників сільськогосподарської продукції звільнення в певних межах від антимонопольного законодавства у сфері колективної переробки сільськогосподарської продукції, маркетингу, пакування та її реалізації, якщо асоціації відповідають таким умовам:

- тільки сільгоспвиробники є членами асоціації;
- голосування при прийнятті рішень в асоціації не залежить від частки власності в асоціації;
- розмір дивіденду, що виплачується члену асоціації від функціонування цієї структури, не повинен перевищувати 8% річних від власного капіталу асоціації;

— щонайменше 50% від вартості продукції, що продається асоціацією, має бути продукцією її членів;

— асоціація функціонує для взаємної вигоди її членів як сільськогосподарських виробників.

Розділ 2 закону Каппера-Вольстеда також передбачає втручання держави щодо регулювання надмірно завищеної ціни на сільськогосподарську продукцію, коли об'єднання виробників використовує ринкову владу. Цей закон захищає будь-які об'єднання сільгоспвиробників, яких заготівельники або переробники намагаються витіснити з агробізнесу, відривавши доступ до ринку перевезень або до оптових ринків. Наприклад, для захисту конкуренції Антимонопольний відділ департаменту юстиції США заборонив компанії Cargill придбання залізничного терміналу в містечку Саліна (штат Канзас) та портового елеватора в Бьордз Поїнт (штат Огайо), щоб фермери мали альтернативні варіанти продажу зерна та сої в цих регіонах.

Недостатня увага державних органів США протягом останніх десятиліть до процесів концентрації на ринках засобів виробництва для сільського господарства, а також безпосередньо на ринках сільськогосподарської продукції призвела до формування жорстко концентрованого ринку, в якому влада і прибуток обмежуються в руках небагатьох суб'єктів ринку за рахунок великої кількості важко працюючих сільгоспвиробників. Переробники, діючи поодиночі або спільно, мають достатньо ринкової влади, щоб знижуючи ціни на зернові або продукцію тваринництва нижче конкурентного рівня перерозподіляти прибуток фермерів на свою користь.

Антимонопольне законодавство країн ЄС застосовується в повному обсязі для всіх агропромислових галузей, що створюють харчовий ланцюг від постачання засобів виробництва сільськогосподарському товаровиробнику до реалізації переробленої продукції кінцевому споживачу, за винятком безпосередньо сільського господарства. У Договорі про функціонування Європейського Союзу (TFEU - Treaty on the Functioning of the European Union) є спеціальна стаття 42 для сільського господарства, в якій зазначено, що законодавець може змінити стандартні правила конкуренції при застосуванні їх до сільського господарства згідно цілей Спільної сільськогосподарської політики (Common Agricultural Policy (CAP)), викладених у статті 39 TFEU. Законодавець визначає низку конкретних правил для фермерів, асоціацій фермерів, організацій виробників і міжгалузевих організацій, які можуть співпрацювати для досягнення більшої ефективності свого виробництва, об'єднуючись в організації для спільного виробництва, збуту або переробки своєї продукції. Але Європейській комісії дозволяється втручатися в діяльність об'єднання, якщо його обмежувальні дії усувають конкуренцію або ставлять під загрозу цілі CAP.

Актуальність проблеми захисту фермерів в продовольчому ланцюзі, які не мають ринкової влади і знаходяться під тиском монополю високих цін на ринках засобів виробництва й монополю низьких цін на ринках сільськогосподарської продукції, засвідчує реформа CAP в 2013 році, згідно якої з 01.01.2014 вступили в дію нові правила конкуренції в сільськогосподарському секторі. Вони дозволяють виробникам оливкової олії, яловичини і телятини і сільськогосподарських культур спільно продавати свою продукцію через виробничі організації, якщо: ці організації створені фермерами для більш ефективного надання цим фермерам послуг зі зберігання, розподілу, транспортування та реалізації продукції; обсяги, що продаються цими виробничими організаціями не перевищують певні порогові значення.

На відміну від механізму застосування антимонопольного законодавства в аграрному секторі в країнах ЄС та США, постійної уваги державних органів до створення належних умов для ефективного функціонування фермерства, в антимонопольному законодавстві України конкурентна політика в сільському господарстві не виокремлюється, вона підпорядкована загальним його нормам, що має суттєві негативні наслідки для розвитку конкуренції на ринках сільськогосподарської продукції. Їх аналіз стане наступним етапом дослідження автора.